

Розділ 5. Публічне управління та адміністрування

УДК 351:323.23

DOI: 10.31732/2663-2209-2020-60-57-62

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ З СЕК'ЮРИТИЗАЦІЇ ІСЛАМУ

Аулін О.А.

к.філ.н., доцент кафедри іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна, тел.: (097)657-34-94, e-mail: sozionik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE EFFECTIVENESS OF THE STATE POLICY ON THE SECURITIZATION OF ISLAM

Aulin O.

Ph.D. (Philosophy), associate professor of foreign languages and general disciplines department, "KROK" University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine, tel.: (097) 657-34-94, e-mail: sozionik@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

Анотація. У статті проаналізовано наукові підходи провідних вітчизняних і закордонних дослідників щодо визначення ефективності державної політики з сек'юритизації ісламу. З'ясовано, що в рамках сек'юритизації безпека трактується як дискурсивна практика, що спрямована на створення ієрархії політичних пріоритетів. Проблемі, яку сек'юритизують надається статус екзистенціальної загрози, що обов'язково вимагає надзвичайних заходів протидії. Сек'юритизація безпекових загроз створює основу відносин між державною владою та суспільством. З одного боку, правляча еліта може формувати і скеровувати відчуття загрози суспільству у своїх вузькокорпоративних інтересах. Проте й населення здатне нав'язувати еліті відчуття небезпеки і таким чином впливати на державну політику. Визначено, що в сучасних геополітичних умовах існує досить велика небезпека того, що сек'юритизація може використовуватися державною владою у вузькокорпоративних інтересах правлячих еліт. У такому випадку може створюватися механізм державного позаполітичного впливу на суспільство. Водночас результати досліджень свідчать про те, що сек'юритизація ісламу як насильство проти мусульман із боку державної влади має два важливі наслідки. По-перше, після сек'юритизації ісламу досить часто порушуються політичні права інших верств населення країни. По-друге, насильство державної влади проти мусульман породжує насильство з їх боку у відповідь. Поряд з тим проведення державної або міждержавної політики десек'юритизації ісламу навіть у таких складних регіонах як Косово та Ірак веде до створення зон, в яких формуються механізми мирного вирішення конфліктів. У теперішніх українських реаліях іслам не може розглядатися як загроза державним або суспільним інтересам. Із цього випливає, що методи сек'юритизації не припустимі для використання проти українських мусульман у межах державної політики. Водночас потенціальна небезпека радикалізації окремих частин місцевої мусульманської громади повинна братися до уваги і превентивно нівелюватися профільними державними органами у рамках десек'юритизації.

Ключові слова: державна влада; державна політика; сек'юритизація; десек'юритизація; іслам; мусульмани.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 0, бібл.: 16.

Annotation. The article analyzes the scientific approaches of leading domestic and foreign researchers to determine the effectiveness of state policy on the securitization of Islam. It has been found that in the framework of securitization, security is treated as a discursive practice aimed at creating a hierarchy of political priorities. The problem being securitized is given the status of an existential threat, which necessarily requires emergency measures. The securitization of security threats forms the basis of the relationship between government and society. On the one hand, the ruling elite can form and direct a sense of threat to society in their narrow corporate interests. However, the population is also able to impose a sense of danger on the elite and thus influence public policy. It is determined that in

modern geopolitical conditions there is a great danger that securitization can be used by public authorities in the narrow corporate interests of the ruling elites. In this case, a mechanism of state non-political influence on society can be created. At the same time, research suggests that the securitization of Islam as violence against Muslims by state authorities has two important consequences. First, after the securitization of Islam, the political rights of other sections of the population are often violated. Second, the government's violence against Muslims generates retaliatory violence. At the same time, pursuing a state or interstate policy of desecuritizing Islam, even in such complex regions as Kosovo and Iraq, leads to the creation of zones in which mechanisms for the peaceful settlement of conflicts are formed. In the current Ukrainian realities, Islam cannot be seen as a threat to state or public interests. It follows that securitization methods are not acceptable for use against Ukrainian Muslims in public policy. At the same time, the potential danger of radicalization of certain parts of the local Muslim community should be taken into account and preventively leveled by the relevant state bodies in the framework of desecuritization.

Key words: state power; state policy; securitization; desecuritization; islam; muslims.
Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 16.

Постановка проблеми. У сучасній Україні за різними оцінками проживає від 500 000 до 1 000 000 громадян (враховуючи тимчасово окуповані території), які самоідентифікують себе як мусульмани. Більшість з їх числа складають народжені в Україні. Проте в останні десятиліття постійно підвищується кількість мусульманських іммігрантів. Так, сьогодні на території країни проживає більше 45 000 азербайджанців. Згідно з даними Державної міграційної служби, в Україні вже знаходиться 28 тис. таджицьких іммігрантів. Водночас ситуація в Центральній Азії та на Близькому Сході характеризується політичною і соціально-економічною нестабільністю, а також великим демографічним потенціалом, який в разі виникнення чергової військово-політичної кризи може стати серйозною проблемою для колишніх радянських республік, зокрема, України як приймаючих суспільств. Водночас, у мусульманських країнах діють потужні центри радикальних ісламістів, які не тільки намагаються розповсюджувати по всьому світу джихадистську ідеологію, але й безпосередньо беруть участь в організації та здійсненні різноманітних політичних та силових акцій. Саме у таких умовах актуалізується питання застосування у контексті безпекового сектору державної політики України сек'юритизації/десек'юритизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні моменти, пов'язані з сек'юритизації ісламу вивчали такі зарубіжні та українські вчені як Я. Акаба [9], Б. Бузан [2], О. Вейвер [1], Я. де Вільде

[2], В. Грос [11], З. Гюндюз [10], К. Ленц-Райман [12], О. Малиновська [7], О. Пархоменко-Куцевіл [15], С. Пахоменко [4], С. Рагозина [13], Д. Фокс [9], У. Хельберг [5], Д. Чезарі [8], Н. Шаленна [3], О. Ярош [15] та інші. Поряд з цим, практично не розглядалися теоретико-методологічні аспекти ефективності державної політики з сек'юритизації ісламу.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів провідних вітчизняних і закордонних дослідників щодо визначення ефективності проведення державної політики з сек'юритизації ісламу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструктивістський метод концептуалізації безпеки, відомий як «сек'юритизація», був вперше представлений в 1989 р. у роботі О. Вевера “Security the Speech Act: Analysing the Politics of a Word” [1]. Свій подальший розвиток концепція сек'юритизації отримала у спільній праці Б. Бузана, О. Вевера та Я. де Вільде «Security: A New Framework for Analysis», яку було опубліковано в 1997 р. У рамках сек'юритизації безпека трактується як дискурсивна практика, що спрямована на створення ієрархії політичних пріоритетів. Проблемі, яку сек'юритизують надається статус екзистенціальної загрози, що обов'язково вимагає надзвичайних (силових) заходів протидії [2]. Сек'юритизація загроз соціетальній безпеці створює основу відносин між державною владою та суспільством. З одного боку, правляча еліта може формувати і скеровувати відчуття загрози

суспільству у своїх вузькокорпоративних інтересах. Проте й населення здатне нав'язувати еліті відчуття небезпеки і таким чином впливати на державну політику. Це, у свою чергу, може створити підґрунтя для виникнення міжнаціональної, міжрелігійної чи міжконфесійної ворожнечі у державі [3]. Концептуальною основою сек'юритизації є дихотомія «свій (безпечний) – чужий або інший (небезпечний)».

За такої умови образ «іншого» відіграє ключову роль в усвідомленні загрози. Згадана дихотомія передбачає протиставлення себе іншому і можливість виведення іншого за межі правового поля. Актор сек'юритизації є представником і носієм цінностей певної соціальної групи, що формулює зміст безпеки, а тому може сприймати загрозу як цілком реальну й об'єктивну. Ключовим моментом у процесі сек'юритизації є переконання аудиторії. Остання має усвідомити загрозу сутності свого буття, тобто своїй онтологічній безпеці [4, 5].

Оскільки питання безпеки перебувають у царині позанормативної політики, державна влада (або окремі потужні лобістські групи з її числа), декларуючи захист демократичних цінностей, може водночас іти на їх порушення, продукуючи в такий спосіб нові політичні загрози. Розмивання межі між внутрішніми та зовнішніми загрозами призводить до того, що застосування силових методів, зазвичай націлених на зовнішнього ворога, може допускатися всередині власної країни. Зворотний «сек'юритизації» процес отримав назву «десек'юритизація». Обидва процеси так щільно пов'язані, що їх проблеми безпеки не можуть бути релевантно проаналізовані ізольовано одна від одної [6]. За допомогою десек'юритизації проблеми з позаполітичної сфери повертаються до політики нормативної, перестаючи бути загрозами, перетворившись на ризики. Завдяки цьому політика безпеки має справу з сутнісно іншими категоріями, оскільки ризики, на відміну від загроз, не руйнують систему, а є невід'ємними

елементами її життєдіяльності. Тому політика безпеки, що будується на основі десек'юритизації, спрямована не на знищення ворога, а на управління ризиками, пристосування до них. Повністю ліквідувати ризики неможливо, проте їх можна локалізувати. Крім того, від ризиків невід'ємні й можливості, на використання яких має бути спрямоване державне управління [7].

У першому десятилітті 2000-х однією з головних проблем, рішення якої розглядається на Заході у форматі сек'юритизації/десек'юритизації стає іслам. Цьому сприяло одразу декілька чинників. Насамперед, значне зростання кількості ісламських іммігрантів у країнах Євросоюзу, яке відбувалося на тлі трансформації «європейської» терористичної активності в «мусульманську».

Однією з перших процесам сек'юритизації ісламу присвятила свої розвідки Джоселін Чезаре. У своїй роботі «Сек'юритизація ісламу в Європі» (The Securitisation of Islam in Europe), що була опублікована в 2009 р., нею узагальнені результати досліджень щодо сек'юритизації 50 фокус-груп мусульман, проведених протягом 2007-08 років у Парижі, Лондоні, Берліні та Амстердамі. Результатом став висновок, що сек'юритизація ісламу є не лише мовленнєвим актом, а й процесом вироблення політики, який впливає на прийняття законів про імміграцію, полікультурну політику, боротьбу з дискримінацією, на заходи та державну політику безпеки. Результати дослідження також продемонстрували велику розбіжність між припущеннями політиків і політичними та соціальними реаліями в житті європейських мусульман. Головний висновок для державної влади ЄС - більш широке включення мусульман до європейських публічних сфер [8].

У 1990–2008 роках Джонатаном Фоксом і Ясемін Акбаба проводилося наукове дослідження на тему «Сек'юритизація ісламу та релігійна дискримінація: Релігійні меншини в західних

демократіях». Результати наукової розвідки свідчать, що в епоху після 11 вересня посилюються обмеження релігійних свобод мусульман на Заході, хоча ці обмеження, ймовірно, не підвищують безпеку. У цьому випадку теорія сек'юритизації здатна пояснити як реакція на тероризм може призвести до політики, що погіршує суб'єктивні умови, які, на думку багатьох, спонукають тероризм [9].

У 2007 році у своїй роботі «Європа та іслам: Без сек'юритизації, будь ласка!» Зухал Гюндюз робить висновки про те, що сек'юритизація акумулює ресурси та політичну увагу. Поруч з цим експерт Фонду імені Фрідріха Еберта зазначає, що безпека подібного гатунку не є абсолютним благом. Тому що існує ряд тем, які взагалі не слід сек'юритизувати. На його думку, сек'юритизація є важким видом політизації та передбачає закриття, жорсткий державний контроль, та моніторинг, водночас ускладнюючи та зменшуючи вплив неурядових груп. Учений демонструє це вже на прикладі «Діалогу» культур, який був політизований і тісно контролюється урядами [10].

У 2014 році була опублікована дисертація дослідниці з ФРН Верени Грос, яка досліджувала політичні процеси, що відбуваються сьогодні в Косово та Іраку. У своїй праці В. Грос доходить висновку про те, що саме десек'юритизація на відміну від сек'юритизації стає ефективним механізмом управління конфлікту і несе мир місцевому населенню [11].

У тому ж році вийшла у світ досить популярна серед західних експертів робота Катрін Ленц-Райманн «Сек'юритизація ісламу: замкнене коло: контртероризм та свобода віросповідання в Центральній Азії». На основі аналізу релігійно-політичних процесів, що відбуваються у сучасній Центральній Азії, дослідниця висловлює думку, що в цілому співпадає з висновками Верени Грос. К. Ленц-Райманн показує, що сек'юритизаційний рух з одного боку також призводить до сек'юритизації протилежної сторони. Це означає: насильство з боку однієї із сторін

виправдовує продовження насилля протилежною стороною. Чим репресивніша держава проти звичайних набожних мусульман, тим легше ісламістам та джихадистам представляти державу як загрозу праву на свободу релігії. Однак, чим більше актів насильства з боку недержавних суб'єктів відбувається, тим легше для державній владі виправдати свою сувору політику проти всіх "іноземних" ісламських груп [12].

У 2018 році опубліковано дослідження Рагозиної Софії «Захищаючи "традиційний" іслам від "радикального": дискурс ісламофобії в російських ЗМІ». Робота цікава загальними висновками, які можуть дещо інакше змусити поглянути на ситуації в мусульманському середовищі України. Зокрема, С. Рагозіна вважає, що сек'юритизація ісламу відбувається не тільки на рівні ЗМІ, а й на рівні академічних досліджень за допомогою відтворення орієнталістського підходу до вибудовування «образу іншого». В європейських країнах, на думку Рагозиної, десек'юритизація здійснюється з використанням способів, аналогічних тим, що застосовуються в Центральній Азії. Наприклад, немусульманське населення за допомогою ЗМІ шляхом розповсюдження нарративу про майбутнє (в якому мусульмани створять діаспору, тісно пов'язану з радикальним ісламом, що існуватиме на подачки близькосхідних фондів), підштовхують до підтримки державної політики, спрямованої на сек'юритизацію ісламу [13].

У 2019 році в роботі «Сек'юритизація ісламу в державній політиці України» нами проводилася думка про неподільність процесів сек'юритизації/десек'юритизації. Тому в сучасних українських реаліях, коли також має місце протистояння між ісламізмом (що має значний потенціал для радикалізації) та суфізмом, політика сек'юритизації повинна мати подвійний характер. З одного боку – зачіпляти в адекватній мірі діяльність ісламістських організацій. З іншого – стосовно суфіїв державним органам доцільно тримати курс на десек'юритизацію [14].

У 2020 році вийшла книга відомого українського ісламознавця Олега Яроша «Іслам у публічній сфері: теорії та суспільні практики» і стаття Оксани Пархоменко-Куцевіл. Остання вважає, що сек'юритизацію ісламу слід розглядати як «інноваційний шлях формування національної безпеки, адже при системній державній політиці спрямованій на підтримки релігійних меншин, формування та підтримку культури, традицій можна зменшити радикальні прояви та покращити системи безпеки в суспільстві як українському так і світовому» [15].

Торкаючись ситуації з сек'юритизацією ісламу в Україні, О. Ярош відмічає, що в «останні десятиліття іслам і мусульмани були тільки епізодично представлені в українському суспільному житті та публічній сфері. Мусульмани тут часто були сек'юритизовані, тобто їх намагалися представити в суспільній думці як одну з загроз національній безпеці, особливо після терактів 11 вересня 2001 року та глобальної війни з терором. Донедавна найпоширеніший негативний стереотип здебільшого російських та деяких українських ЗМІ стосувався того, що в Криму існують «ісламські екстремістські табори» [16].

У такому разі може створюватися механізм позаполітичного впливу на суспільство. Спочатку формується перебільшена зовнішня загроза з боку ісламу. На другому етапі як один із важливих елементів цієї загрози ЗМІ позиціонують місцевих мусульман. На третьому - позаполітичний стан переноситься с зовнішньої загрози на внутрішню і крім мусульман (незалежно від їх ставлення до радикалізму) обмежуються права інших категорій населення.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок про те, що в сучасних геополітичних умовах досить велика небезпека того, що сек'юритизація може використовуватися державною владою у вузькокорпоративних інтересах правлячих еліт. Поряд з тим, результати

досліджень вітчизняних і закордонних науковців свідчать про те, що сек'юритизація ісламу як насильство проти мусульман із боку державної влади породжує насильство у відповідь. Водночас проведення державної або міждержавної політики десек'юритизації ісламу навіть у таких складних регіонах як Косово та Ірак веде до створення зон, в яких формуються механізми мирного вирішення конфліктів, що мають потенціал до подальшого розширення. У теперішніх українських реаліях іслам не може розглядатися як загроза державним або суспільним інтересам. Із цього випливає, що методи сек'юритизації не припустимі для використання проти українських мусульман у межах державної політики. Водночас потенціальна небезпека радикалізації окремих частин місцевої мусульманської громади повинна братися до уваги і превентивно нівелюватися профільними державними органами у рамках десек'юритизації.

Виходячи з викладеного, подальші розвідки доцільно проводити в напрямку вивчення проблемних зон державної інформаційної політики мусульманських країн у сфері сек'юритизації ісламу.

Література:

1. Ole Waver "Security the Speech Act: Analysing the Politics of a Word". URL: https://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_working_paper_1989.
2. Security: A New Framework for Analysis. By Barry Buzan, Ole Weaver, and Jaap de Wilde. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. 239 p.
3. Шаленна Н. Концепція соціальної безпеки у працях Баррі Бузана. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози* : матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 22–23 березня 2018 р.). Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 102-107.
4. Пахоменко С. П., Сараєва О. В. Взаємозв'язок ідентичності, пам'яті та безпеки як дослідницька парадигма (на прикладі Латвії). *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. № 2. С. 13-18.
5. Хельберг У. І. Сек'юритизація як політичний феномен. *Магістеріум. Політичні студії*. 2012. Вип. 46. С. 64-67.
6. Sécuritisation et construction d'un complexe de sécurité régional dans la Corne de l'Afrique. URL:

<https://www.erudit.org/fr/revues/ei/2018-v49-n1-ei03892/1050545ar>.

7. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.

8. Jocelyne Cesari. The Securitisation of Islam in Europe. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/securitisation-islam-europe/>.

9. Jonathan Fox, Yasemin Akbaba. Securitization of Islam and religious discrimination: Religious minorities in Western democracies, 1990–2008. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/securitisation-islam-europe/>

10. Zuhul Yesilyurt Gündüz. Europe and Islam: No Securitization, Please! URL: <https://library.fes.de/pdf-files/id/04966.pdf>.

11. Groß, Verena. Der Wandel der 'Weltbilder' deutscher Außenpolitik während des Kosovo- und Irak-Konfliktes im Kontext nationalstaatlicher und europäischer Reformen. URL: <https://repositorium.ub.uni-osnabrueck.de.de/handle/urn:nbn:de:gbv:700-2014052212509>.

12. Kathrin Lenz-Raymann. Securitization of Islam: A Vicious Circle: Counter-Terrorism and Freedom of Religion in Central Asia. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1fxgjp>.

13. Рагозина Софья. Защищая "традиционный" ислам от "радикального": дискурс исламофобии в российских СМИ. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschischaya-traditsionny-islam-ot-radikalnogo-diskurs-islamofobii-v-rossijskih-sm>.

14. Аулін О. А. Сек'юритизація ісламу в державній політиці в Україні. *Європейський вимір публічного управління*: матеріали III регіональної наукової конференції; м. Чернігів, 20 грудня 2019. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 109-113.

15. Пархоменко-Куцевіл О. Проблема сек'юритизації Ісламу у формуванні національної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. №4(6). С.221-231.

16. Ярош О. А. Іслам у публічній сфері: теорії та суспільні практики. Київ: 2020. 76 с.

References:

1. Ole Waver (2020), "Security the Speech Act: Analysing the Politics of a Word", retrieved from : https://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_working_paper_1989.

2. Barry Buzan, Ole Weaver, and Jaap de Wilde (1998), *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 239 p.

3. Shalenna, N. (2018), "The concept of social security in the works of Barry Buzan", *Transformatsiia mizhnarodnoi bezpeky: suchasni vyklyky ta zahrozy* [Transforming international security: current challenges and threats], materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii [materials of the international scientific conference], LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, pp. 102-107.

4. Pakhomenko, S.P. and Saraieva O.V. (2020), "The relationship between identity, memory and security as a research paradigm (on the example of Latvia)", *Naukovyi zhurnal «Politykus»*, № 2, pp. 13-18.

5. Khelberh, U.I. (2012), "Securitization as a political phenomenon", *Mahisterium. Politychni studii*, vol. 46, pp. 64-67.

6. Sécurité et construction d'un complexe de sécurité régional dans la Corne de l'Afrique (2020), retrieved from : <https://www.erudit.org/fr/revues/ei/2018-v49-n1-ei03892/1050545ar>.

7. Malynovska, O.A. (2018), *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukraïnski realii* [Migration policy: global context and Ukrainian realities], NISD, Kyiv, Ukraine, 472 p.

8. Jocelyne Cesari (2020), "The Securitisation of Islam in Europe", retrieved from : <https://www.ceps.eu/ceps-publications/securitisation-islam-europe/>.

9. Jonathan Fox and Yasemin Akbaba (2020), "Securitization of Islam and religious discrimination: Religious minorities in Western democracies, 1990–2008", retrieved from : <https://www.ceps.eu/ceps-publications/securitisation-islam-europe/>.

10. Zuhul Yesilyurt Gündüz (2020), "Europe and Islam: No Securitization, Please!", retrieved from : <https://library.fes.de/pdf-files/id/04966.pdf>.

11. Groß, Verena (2020), *Der Wandel der 'Weltbilder' deutscher Außenpolitik während des Kosovo- und Irak-Konfliktes im Kontext nationalstaatlicher und europäischer Reformen*, retrieved from : <https://repositorium.ub.uni-osnabrueck.de.de/handle/urn:nbn:de:gbv:700-2014052212509>.

12. Kathrin Lenz-Raymann (2020), *Securitization of Islam: A Vicious Circle: Counter-Terrorism and Freedom of Religion in Central Asia*, retrieved from : <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1fxgjp>.

13. Ragozina, Sofya (2020), "Defending "Traditional" Islam from "Radical" Islam: Discourse of Islamophobia in Russian Media", retrieved from : <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschischaya-traditsionny-islam-ot-radikalnogo-diskurs-islamofobii-v-rossijskih-sm>.

14. Aulin, O.A. (2019), "Securitization of Islam in public policy in Ukraine", *Yevropeïskiy vymir publichnoho upravlinnia* [European dimension of public administration], materialy III rehionalnoi naukovoï konferentsii [materials of the III regional scientific conference], ChNTU, Chernihiv, Ukraine, pp. 109-113.

15. Parkhomenko-Kutsevil, O. (2020), "The problem of securitization of Islam in the formation of national security", *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*, №4(6), pp. 221-231.

16. Iarosh, O.A. (2020), *Islam u publichniï sferi: teorii ta suspilni praktyky* [Islam in the public sphere: theories and social practices], Kyiv, Ukraine, 76 p.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2020 р.